

Wat hebben misbruikslachtoffers nodig?

Tien geboden voor kerkelijke slachtofferhulp

De afgelopen jaren was Henrieke Groenwold intensief bezig met seksueel misbruik in orthodox-protestantse kring. Ze schreef er een roman over en deed er onderzoek naar voor haar afstudeeropdracht voor de opleiding Godsdienst Pastoraal Werk aan de Gereformeerde Hogeschool. Haar leidende vraag: hoe kunnen misbruikslachtoffers tot spreken komen? De kerk kan daar een belangrijke rol in spelen, meent Groenwold. Ze formuleert tien geboden voor kerkelijke slachtofferhulp.

TEKST HENRIEKE GROENWOLD

'Door het gedrag van mijn ouders heb ik God nooit als een liefhebbende Vader kunnen zien.'

Voor mij zit een slachtoffer van seksueel misbruik in de orthodox-protestantse kring. Eind dertig is ze. Pas sinds een jaar of drie kan ze God zien zoals Hij werkelijk is. Ze vertelt over de weg die ze is gegaan. Een weg waarop ze zich vaak verlaten heeft gevoeld, zowel door God als door mensen.

Hoewel de kerkgemeenschap wist dat er sprake was van ernstige problemen binnen het gezin waarin ze opgroeide, stak niemand een helpende hand naar haar uit. Er werd wel over haar gepraat, maar nooit mét haar. Ze keerde steeds meer in zichzelf en ontwikkelde tal van psychische klachten. En ze was ervan overtuigd dat God van haar vroeg dat ze zweeg.

Terugkijkend vertelt ze hoe ze wilde dat ze als kind had geweten wat ze nu wist: dat het eren van je ouders niet betekent dat je je mond moet houden over wat niet goed is. Had iemand het haar maar eerder verteld.... 'Dan was ik eerder gaan praten', zegt ze. 'Zeker weten.'

'Door het gedrag van mijn ouders heb ik God nooit als een liefhebbende Vader kunnen zien'

Een ander slachtoffer vertelt hoe het gezin waarin zij opgroeide juist

bekend stond als modelgezin. Vader had een belangrijke taak in de kerk. Wie zou geloven dat in dat keurige gezin seksueel misbruik speelde? Bovendien vertelde haar vader dat God het goed vond wat hij deed. Tot tweemaal toe bracht hij zijn dochter naar een abortuskliniek om de gevolgen van zijn daden weg te laten halen. Op wie kon zij nog hopen?

Terugkijkend ziet ze hoe haar vader haar als het ware heeft geheersenspoeld. Maar het duurde lang voor ze dat zag. Ze is nu halverwege de veertig en durft pas sinds een paar jaar te praten; aarzelend en met horten en stoten. Werken kan ze niet, ze heeft haar handen vol aan haar therapietraject.

Stikken

De verhalen die slachtoffers vertellen zijn ronduit schokkend. En ook de predikanten, ouderlingen en hulpverleners die ik interviewde, kwamen met schokkende verhalen. Zo vertelde een ouderling over een pleger die zijn dochter juist misbruikte op avondmaalszondagen. Gemeenschap met God en gemeenschap met zijn dochter hoorde volgens hem bij elkaar. Een ander vertelde hoe een vrouw maar liefst zestig jaar zweeg over het misbruik dat haar vroeger was aangedaan en in stilte leed. Alle geïnterviewden onderstreepten het belang van spreken, omdat dat de weg naar heling en genezing opent.

'Zolang je niet spreekt, stik je', zei een predikant. 'Het raakt heel je bestaan. Ik ben er echt van overtuigd: het moet eruit.'

In het onderzoek kwamen mensen aan het woord uit orthodox-gereformeerde en bevindelijk gereformeerde kerken. Gezamenlijk duid ik ze aan als de orthodox-protestantse kring.

Represailles

Voor alle slachtoffers geldt dat spreken over seksueel misbruik moeilijk is. Vaak schamen ze zich voor wat er is gebeurd, bijvoorbeeld omdat ze het gevoel hebben dat ze een aandeel hadden in het misbruik. Dat veroorzaakt ook schuldgevoelens. De pleger versterkt dit schuldgevoel door opmerkingen te maken als: 'Je kwam zelf naar me toe.' Schaamte en schuldgevoel kunnen ook ontstaan als een slachtoffer bepaalde (lichamelijke) opwinding heeft gevoeld of door het misbruik bepaalde privileges heeft gekregen (aandacht, cadeautjes).

Vaak voelen slachtoffers zich ook loyaal tegenover de pleger, zeker als het een familielid betreft. Ook de angst voor de gevolgen belemmert het spreken. Slachtoffers zijn vaak bang niet geloofd te worden of bang voor represailles van de pleger.

Voor slachtoffers uit orthodox-protestantse kring blijkt praten over seksueel misbruik nog moeilijker, omdat de geloofsleer vaak verzwarend werkt.

(foto Jaco Klamer)

Mensen zijn bijvoorbeeld niet alleen bang voor de pleger, maar ook bang voor de straf van God. Of ze zijn bang om uit de gemeenschap gestoten te worden.

Om zich te durven uiten hebben slachtoffers veiligheid en vertrouwen nodig. De kerk kan daarin een belangrijke rol in spelen. Ik zet tien mogelijkheden op een rij hoe de kerk slachtoffers kan helpen. Tien geboden voor kerkelijke slachtofferhulp.

1. Neem positie in als kerk.

Het belangrijkste dat de kerk kan doen is het innemen van een duidelijke positie, waarbij seksueel misbruik concreet als fout wordt benoemd. Dat klinkt als een open deur, maar in de praktijk blijkt het van grote waarde. Slachtoffers hebben een duidelijk signaal nodig dat de kerk aan hun kant staat en hen aanmoedigt om erover te praten. Dat geeft hun vertrouwen.

Daarnaast kan het slachtoffers helpen om te horen hoe het zit met thema's als schuld en vergeving en dat er geen straf van God op het spreken rust. Regelmatig blijken slachtoffers tot spreken te komen als er openlijk aandacht

is besteed aan het thema, bijvoorbeeld door het (zijdelings) te benoemen in een preek of door voor hen te bidden.

2. Vergroot de kennis over seksueel misbruik.

De kennis over dit thema moet zowel bij kerkenraadsleden als bij gemeentelieden vergroot worden. Veel mensen hebben bijvoorbeeld geen flauw idee hoe vaak seksueel misbruik voorkomt of denken dat het in de kerk minder speelt dan buiten de kerk. Helaas is dat niet waar. Daarnaast weten veel mensen niet wat de gevolgen van seksueel misbruik zijn en welk gedrag daarbij kan horen. Wie daarvan op de hoogte is, kan eerder de signalen herkennen en actie ondernemen.

Slachtoffers hebben een duidelijk signaal nodig dat de kerk aan hun kant staat

Het organiseren van een avond over seksueel misbruik voor gemeentelieden, waarbij deskundigen worden uitgenodigd, kan helpen bij het vergroten van kennis. Het moet overigens niet

bij één keer blijven. Er is blijvende aandacht voor dit thema nodig, ook in de toerusting van de pastorale bezoekers. Zo zou het protocol met de stappen die gezet moeten worden in geval van (mogelijk) seksueel misbruik elke twee jaar opnieuw op de kerkenraad besproken moeten worden.

3. Word je bewust van je houding tegenover slachtoffers.

De manier waarop met slachtoffers wordt omgegaan is van grote invloed op het proces dat iemand doorgaat. Slachtoffers zijn niet zielig en willen ook niet zo behandeld worden, maar hun vertrouwen is wankel. Het is belangrijk dat wankele vertrouwen niet opnieuw te beschamen.

Dat houdt niet alleen in dat er niet geroddeld wordt, maar ook dat men vanuit de kerkenraad en de gemeente trouw is in het nakomen van afspraken en in contact blijft met het slachtoffer. In dat contact is ook ruimte en tijd nodig voor alle emoties en vragen. Zo is het funest om te snel over vergeving te beginnen. De deur kan dan weer voor jaren dichtgaan – net als wanneer slachtoffers niet worden geloofd.

Het is hierbij goed om de grenzen te bewaken en te kijken naar wat mogelijk is binnen het contact met het slachtoffer. Soms doen mensen grote beloften ('je mag me altijd bellen, dag en nacht') die ze vervolgens niet na kunnen komen. Dat leidt tot teleurstellingen. Duidelijkheid en eerlijkheid vergroten het vertrouwen.

4. Wees attent op de barrières die de ambtelijke structuur van de gemeente kan opwerpen.

In veel kerken kunnen mensen niet (zomaar) kiezen bij welke ambtsdrager ze om hulp vragen. Dat kan belemmerend werken. De ambtsdrager kan bijvoorbeeld bevriend zijn met de pleger, waardoor het slachtoffer zich niet durft uit te spreken, of de ambtsdrager beschikt niet over voldoende tijd of de juiste capaciteiten om een slachtoffer van seksueel misbruik te begeleiden. Het is wenselijk dat een kerkenraad dan kijkt naar een andere structuur en bijvoorbeeld de mogelijkheid creëert om door te verwijzen naar een andere ambtsdrager.

Verder kan het voor slachtoffers belemmerend zijn om naar een mannelijke ambtsdrager te gaan. Als een kerk geen vrouwelijke ambtsdragers kent, is het goed om binnen de gemeente vrouwen aan te wijzen waar slachtoffers terecht kunnen voor een pastoraal gesprek.

Tot slot is het van belang om stil te staan bij het verschil tussen vertrouwelijk handelen en geheimhouding. Regelmatig worstelen ambtsdragers hiermee. Het is belangrijk dat in een pastoraal contact geen beloften worden gedaan om iets geheim te houden. Als een slachtoffer nog in gevaar is (en dat weet je niet van tevoren) is dat onverantwoord.

Uiteraard betekent vertrouwelijk handelen dat het verhaal van een slachtoffer nooit op straat belandt. Maar soms is het nodig om contact te zoeken met een hulpverlener of vertrouwenspersoon. Het is wel van belang dat de pastoraal hiervan weet. Overleg zo veel mogelijk.

5. Wijs vertrouwenspersonen aan.

Het is belangrijk dat vertrouwenspersonen met wie slachtoffers van seksueel misbruik contact kunnen opnemen bekend en bereikbaar zijn. Meestal is er sprake van interne vertrouwenspersonen, maar het kan helpen als het mensen van buiten de gemeente zijn, uiteraard wel met een vergelijkbare identiteit.

'Zolang je niet spreekt, stik je'

In gemeenten waar al vertrouwenspersonen zijn, is het goed om te bezien of hun taken kunnen worden uitgebreid. Vaak zijn vertrouwenspersonen bereikbaar voor klachten over grensoverschrijdend gedrag binnen kerkelijke en pastorale relaties. Maar seksueel misbruik speelt ook en misschien wel juist in andere relaties, bijvoorbeeld binnen de familie. In mijn onderzoek werd vooral dat misbruik door de geïnterviewden genoemd, maar daarvoor bestaan helaas (nog) geen meldpunten binnen de kerk. Mede daarom kan een uitbreiding van de taak van vertrouwenspersonen naar seksueel misbruik in dit soort relaties wenselijk zijn.

In alle gevallen moet duidelijk zijn waar een vertrouwenspersoon voor benaderd kan worden en hoe hij te bereiken is. Houd de drempel laag, bijvoorbeeld in de vorm van een

Rietke Hoogendoorn, tante van Henrieke Groenwold, maakte deze quilt over het levensverhaal van Groenwold zelf. Seksueel misbruik veroorzaakt scherven in een mensenleven. In de quilt zie je links een mens midden in die scherven staan. De lucht erboven is donker en grijs. Rechts zie je het kruis en het geopende graf; Jezus ging dwars door de dood om leven te geven. Jezus, die het diepste lijden kent, wil naast mensen staan, midden in de scherven. Liefdevol buigt Hij zich over hen heen. De hoop die daarin ligt besloten is ook verwerkt in de regenboog met zeven kleuren; voor elke dag één. De hemel gaat open, er komt weer licht. (Zie www.bijbelquilt.nl.)

e-mailadres, zodat mensen de mogelijkheid hebben om in eerste instantie anoniem contact te zoeken.

6. Denk erover na hoe je met plegers omgaat.

Plegers durven vaak niet te praten: uit schaamte of schuldgevoel en omdat ze bang zijn om als oud vuil behandeld te worden. Daarom is het van belang stil te staan bij de manier waarop er met plegers wordt omgegaan. Als seksueel misbruik wordt besproken is het belangrijk om ook naar hen openheid uit te stralen. Zo vertelde een ouderling dat hij in zijn gebed niet alleen voor slachtoffers had gebeden, maar ook voor plegers. Korte tijd later meldde zich een pleger bij hem, die ondanks de duidelijke en scherpe afwijzing van seksueel misbruik bij deze ouderling oprechte zorg had geproefd en daardoor om hulp durfde te vragen. Het is ook in het belang van slachtoffers dat er zorgvuldig met plegers wordt omgegaan. Wanneer van een pleger een zondebok wordt gemaakt kan dat een slachtoffer belemmeren om te praten. Hij of zij is immers vaak loyaal aan de pleger.

Daarbij moet overigens glashelder blijven dat seksueel misbruik wordt afgekeurd. Barmhartige zorg verlenen aan plegers betekent niet dat het met de mantel der liefde kan worden bedekt. Juist niet. De pleger zal hoe dan ook verantwoordelijkheid moeten nemen en dat betekent ook dat er recht gedaan moet worden.

7. Bied kinderen en jongeren een veilige omgeving.

Als kinderen en jongeren in de knel zitten, is een veilige omgeving nodig om hen aan het praten te krijgen. Dat is het zevende gebod voor kerkelijke slachtofferhulp: er moet oog zijn voor kinderen in de gemeente en het is cruciaal dat er naast hun ouders of verzorgers volwassenen beschikbaar zijn die hen zien en hen kennen. In clubwerk, kindernevendienst en catechese is het daarom ook van belang om te bouwen aan relaties. Dat kost tijd en daarom is het goed om naar mogelijkheden te zoeken om volwassenen verschillende jaren achtereenvolgend met dezelfde kinderen te laten optrekken. Een voorbeeld hiervan is een catecheet die zich voor drie jaar verbindt aan een groep catechisanten. Het is daarbij wel zaak dat degenen die intensief optrekken met kinderen en jongeren ook getraind worden in het signaleren van problemen.

8. Heb oog voor vragen over God.

Slachtoffers van seksueel misbruik uit de orthodox-protestantse kring worstelen vaak met vragen over God. Vaak is het beeld van God vertekend door wat hen is aangeleerd en aangedaan. Zo kan bijvoorbeeld het vaderbeeld van God ernstig beschadigd worden door wat iemands eigen vader heeft gedaan.

Het is belangrijk om in contact met slachtoffers stil te staan bij deze beelden van God en rekening te houden met hun pijnpunten. Een belangrijk sleutelwoord daarin is ruimte, ook voor de meest rauwe emoties. Daarnaast is het goed mensen in de kerk te stimuleren zich ook een eigen beeld van God te vormen door samen de Bijbel te bestuderen en jongeren daarin op weg te helpen.

9. Help slachtoffers om de verbinding te leggen tussen de geloofsleer en hun dagelijks leven.

De verbinding tussen de geloofsleer en het dagelijks

Slachtoffers hebben een duidelijk signaal nodig dat de kerk aan hun kant staat en hen aanmoedigt om erover te praten. Dat geeft hun vertrouwen. (Het beeldje is gemaakt door Henrieke Groenwold.)

leven is altijd van belang, zeker als mensen worstelen met thema's als recht en onrecht, identiteit, vergeving en seksualiteit. Slachtoffers hebben hulp nodig om bijvoorbeeld te ontdekken wat het in hun situatie betekent om hun ouders te eren of hun naaste lief te hebben, terwijl ze zich vervuld voelen van haat over wat hen is aangedaan. Verschillende mensen die ik heb geïnterviewd gaven aan dat ze hierin preken graag meer aandacht voor zouden willen zien.

10. Heb aandacht voor huiselijk geweld in het algemeen.

Als seksueel misbruik plaatsvindt in huiselijke kring, is dat een vorm van huiselijk geweld. Vaak worden mensen slachtoffer van meerdere vormen van huiselijk geweld en is er bijvoorbeeld ook sprake van emotionele verwaarlozing. Bij de verschillende vormen van huiselijk geweld zijn overeenkomsten aan te wijzen in de mechanismen achter het zwijgen erover. Ook zijn er overeenkomsten in de gevolgen. Hoewel het belangrijk blijft om duidelijk onderscheid te maken tussen verschillende vormen van geweld, is het toch goed om het thema huiselijk geweld in het algemeen in de gemeente te bespreken.

Verbinding

Bovenstaande tien geboden zijn niet uitputtend, maar geven wel enig inzicht in wat slachtoffers nodig hebben en wat hen kan helpen. Cruciaal daarbij is hoe men (in het algemeen) in de gemeente met elkaar omgaat. De vraag is altijd of de gemeente echt gemeente van Jezus Christus is, zoals Hij het heeft bedoeld. Roddelen of elkaar links laten liggen werkt uiteraard niet bevorderend. Met elkaar meeleven en elkaar bemoedigen juist wel.

Als een gemeente echt leeft in verbinding met Christus en met elkaar, zal er ook ruimte zijn om slachtoffers van misbruik op te vangen en te begeleiden.

Henrieke Groenwold is jeugdwerker van de NGK Kampen en heeft diverse publicaties over seksueel misbruik op haar naam staan. Haar complete afstudeeronderzoek is te vinden op www.henriekegroenwold.nl